

Referanse

2023/8377-INMY

Dato

09.08.2023

UTKAST: Innspill til arbeidet med stortingsmelding om forskningssystemet

Universitetet i Bergen (UiB) takker for Kunnskapsdepartementets (KD) invitasjon til å gi innspill til Forskningsrådets roller og funksjoner, som et første trinn i arbeidet med stortingsmelding om forskningssystemet. UiB ser fram til godt samarbeid og god dialog om utredningsarbeidet.

Forskningsrådet er en svært viktig institusjon for norske universiteter, hele forskningssektoren og for samfunnet generelt. Forskningsrådet og den konkurransearenaen det representerer, er dessuten en viktig aktør for å følge opp de politiske prioriteringene i Langtidsplanen. Konkurransetsatte forskningsmidler er avgjørende for å sikre fleksibilitet og kvalitet i finansieringssystemet. De gir helt nødvendig rom og ressurser for ekstra innsats i ambisiøs grunnforskning i avgrensede perioder, sørger for kvalitetssikrede satsinger og insentiver til tematisk forskning. Ved siden av grunnfinansieringen er Forskningsrådet også den viktigste bidragsyteren til forskningsinfrastrukturen i Norge som blant annet gjør at fagmiljøer i Norge kan delta i de internasjonale forskningsinfrastrukturene.

Viktigst for UiB er Forskningsrådets sentrale rolle i det norske forskningssystemet for å løfte grunnforskning og støtte til forvaltningen og utviklingen av disipliner. Gjennom å bidra til å bygge kapasitet i norsk forskning, samt å tilrettelegge for at sektoren kan søke om internasjonal finansiering og vinne frem på internasjonale konkurransearenaer sikrer vi at Norge holder høyt internasjonalt nivå på vår forskning, utdanning og kunnskapsoverføring og bidrag til innovasjon.

Universitetenes grunnfinansiering, inkludert finansiering av utdanningene er, sammen med Forskningsrådets støtte til forskning den mest langsiktige forskningssatsningen Norge har. NMBU, UIB, UiO og NTNU mottar til sammen nærmere 80 prosent av Forskningsrådets bevilgninger til de statlige UH-institusjonene. Ser en på samlede tildelinger fra Forskningsrådet og EU står tre av institusjonene (NTNU, UiO og UiB) for 73 prosent av totalt tildelte beløp. Hvis vi legger til UiT og NMBU, blir andelen 86 prosent. Forskningsrådets bevilgninger til universitetene gir en særlig stor avkastning siden midlene inngår i et helhetlig kretsløp: en sørger både for viktig ny forskning, forskningsbaserte utdanninger, nye

Dette er et UiB-internt notat som godkjennes elektronisk i ephorte

Universitetsledelsen
Telefon 55 58 20 00
Telefaks 55 58 96 43
post@uib.no

Postadresse
Postboks 7800
5020 Bergen

Besøksadresse
Nygårdsgaten 5
Bergen

Saksbehandler
Ingar Myking
+47 55 58 69 01

kandidater som kjenner kunnskapsfronten og tar med seg solid forskningsbasert kunnskap inn i samfunn og arbeidsliv.

KDs forståelse av at forskningssystem er delt i tre nivåer

UiB merker seg at KD tredeler det norske forskningssystemet i ulike nivåer med tilhørende roller, der universitetene tilskrives en utøvende rolle, mens den strategiske rollen ligger hos Forskningsrådet og Innovasjon Norge.

UiB kjenner ikke igjen det norske forskningssystemet i KDs nivåinndeling, og mener at det ikke viser forståelse for den institusjonelle friheten og den helt sentrale strategiske rollen universitetene forvalter. Universitetene er autonome institusjoner med, fri forskning og omfattende strategisk-faglig samarbeid regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Dette er en forutsetning for et velfungerende demokrati og rettstat. Fagmiljøene er i faglig forstand frie og selvstendige der den faglige utviklingen i foregår på kollegiale premisser i samspill med deres internasjonale nettverk og institusjonenes og fagenhetenes strategier.

Forskningsrådet har strategiske oppgaver, men har samtidig en tilretteleggende funksjon for universitetenes og forskningsmiljøenes fagstrategiske virksomhet. Det tredelte perspektivet står i motstrid til styringsmeldingens ambisjoner om sterkere tillit, mindre styring og større mangfold i sektoren. Å sette opp forskningssystemet i et tredelt hierarki er både misvisende og lite nyttig for å forstå og utvikle det norske forskningssystemet.

KDs spørsmål om Forskningsrådets rolle og funksjoner i det norske forskningssystemet

Hva er Forskningsrådets viktigste merverdi i det norske forskningssystemet?

Forskningsrådets merverdi å bidra til at Norge holder seg med høy, vitenskapelig kvalitet over en stor faglig bredde slik at Norge er en kunnskapsnasjon med kunnskapsberedskap, innovativ kraft, faglig kvalitet og et tilstrekkelig mangfold av disipliner og forskningsbaserte utdanninger til å møte framtidens utfordringer. Som forvalter og utvikler av konkurransearenaer for forskning sikrer Forskningsrådet kvalitet og oppfølging av regjeringens kunnskapspolitiske prioriteringer. Forskningsrådet bringer merverdi til norsk og samfunnsliv gjennom å

- Støtte grunnleggende forskning som gir fagmiljøene muligheter til å bli internasjonalt fremragende
- støtte og fremme forskning gjennom finansiering og strategisk bruk av virkemidler i konkurransearenaene
- fasilitere prosesser som gir myndigheten og samfunnet godt funderte råd om kunnskapspolitikk
- være en tilrettelegger for nasjonalt og internasjonalt samarbeid, også på tvers av sektorer
- sikre nasjonalt samarbeid om viktige forskningsinfrastrukturer

Hvilke funksjoner er det viktig at Forskningsrådet ivaretar i norsk forskning og innovasjon framover?

Det er avgjørende at Forskningsrådet har virkemidler

- som bidrar til vitenskapelig fremragende forskning
- som bidrar til å ivareta grunnleggende forskning og som legger til rette for utvikling over hele bredden av fag og disipliner
- som har ulike typer konkurransearenaer som sikrer internasjonal, høy kvalitet på forskningen der særlig ordninger som SFF og Fripro er viktig
- som sikrer høy kvalitet, samspill mellom sektorer og mangfold av forskning i de forskningsutførende sektorene
- som anerkjenner at forskningsprogrammer som omfatter humaniora og juss bør styrkes
- som bidrar til å koordinere
 - store nasjonale satsinger
 - infrastruktur
 - ulike typer internasjonalt forskningssamarbeid
 - tverrfaglighet og styrking av tematisk kunnskap på felt som nasjonen ønsker å styrke
- som bidrar til formidling og forståelse av forskningsbasert kunnskap slik at resultater og metoder fra forskning blir tatt i bruk i samfunnet
- legger til rette for yngre forskeres behov for karriereutvikling
- som bygger broer mellom sektorer slik at kunnskap kan tas i bruk som innovasjoner i næringsliv og offentlig sektor i hele landet
- som sørger for tilstrekkelig tilgang på innsikt og analysekapasitet for å kunne gi myndighetene råd som grunnlag for utforming av forskningspolitikken
- som sørger for god ressursutnyttelse: Det norske forskningssystemet kan være fragmentert med mange forskningsinstitusjoner, universiteter og høyskoler som opererer uavhengig av hverandre.

Tre forbedringspunkter og bevaringspunkter med kort begrunnelse av hvorfor:

Forbedringspunkter

1. **Grunnleggende forskning og sterk kvalitet:** Kunnskapsutvikling og grunnforskning trenger stabile kår, og en erkjennelse av at kunnskapsbyggingen er et langsiktig kollektivt arbeid. Universitetene trenger et forskningsråd som støtter langsiktig bygging av kvalitet i forskning over hele bredden av akademiske fag, og gir næring til faglig samarbeid, kvalitetsutvikling, fri sirkulasjon av kunnskap, og en respekt for akademisk frihet og institusjonell autonomi. Samtidig trengs det en uttrykt vilje og forståelse for at de store disiplin- og forskningsuniversitetene, med sine institusjonelle rammeverk og store infrastrukturer er avgjørende for utviklingen av Norge som kunnskapsnasjon. Grunnleggende forskning handler om at forskningen skal være etterprøvbart og robust. Ikke minst er robusthet og etterprøvbarhet nødvendig for den forskningen som skal anvendes av samfunnet. Det er derfor behov for finansieringsordninger som ikke bare har målsetninger om å gi grensesprengende resultater på kort sikt og de konkrete målsettingene i Langtidsplanen, men også virkemidler som bidrar til å styrke «grunnmuren» i norsk forskning der gode løsninger for ressurskrevende forskningsinfrastruktur også er viktig. UiB mener derfor at Forskningsrådet i større grad burde vektlegge det første punktet i egne vedtekter: «...

ivareta grunnleggende forskning, arbeide for utvikling av fag og disipliner ...». Den grunnleggende forskningen er fundamentet for den nasjonale og internasjonale kunnskapsutviklingen og legger grunnlaget for samfunnets innovative kraft. Det er avgjørende viktig at grunnforskningen i kraft av sin fagidentitet, og den frie, ikke utfordringsdrevne forskningen får en tydeligere rolle i Forskningsrådet. Det betyr en sterkere prioritering og større andel av finansieringen til virkemidler uten tematiske føringer som SFF, Fripro, «fellesløftet», solide fagevalueringer og andre ordninger som har forskningskvalitet som hovedkriterium for tildeling av midler og som støtter den frie, nysgjerrighetsdrevne forskningen.

2. **Mangfold og bred kvalitetsbygging i finansieringen:** Det må vurderes og utredes hvordan styrke mangfoldet og den differensierte forskningsbasen kan sikres. Sverige og Danmark har valgt flere forskningsråd, og en tydeligere involvering av UH-sektoren i styringen av disse. Samtidig har de også et utstrakt samarbeid med næringsliv og industri og store supplerende forskningsfinansierende organisasjoner og ordninger. Grunnproblemet med en for monolittisk finansiering bør imøtegås med tiltak som har mål om større variasjon og mangfold i finansieringskildene. Det kan for eksempel være oppbygging av selvstendige forskningsfond, stimulering av mangfold blant forskningsfinansierende organisasjoner eller flere typer virkemidler rettet mot fri kvalitetsforskning og kvalitetsutvikling ved universitetene.
3. **Verdien av kunnskap og dialog med sektoren:** Forskningsrådet bør være mer lydhør overfor forskningsinstitusjonenes perspektiver. Dette bør gjenspeiles i en aktiv bruk av høringsinstituttet og direkte dialog med institusjonene. En større bruk av «forsknersamfunnet» i form av høringer og rådslagninger styrker kvaliteten på Forskningsrådets egne prosesser og for rollen som rådgivende kunnskapspolitisk instans. En viktig kritikk mot norsk kunnskapspolitikk, og som delvis omfatter Forskningsrådet er at den ofte bygger på et instrumentelt kunnskapssyn, der rommet for å anerkjenne forskningen og utdanningen svært mangefasetterte rolle for enkeltmennesker og for samfunnet som helhet har vært for snevert. Forskningen og undervisningen gir ikke bare instrumentell kunnskap, men er grunnlaget for en kritisk offentlighet. Kunnskapen har en egenverdi og den er en beredskap for en fremtid vi ikke kjenner. Forvaltningen av alt fra nasjonal historie og symboler til samfunnsstatistikk og lovverk må være kritisk, forskningsbasert og fri. Forskning og utdanning legger grunnlag for fellesskap, integrasjon sosial mobilitet og likhet og tillit i samfunnet.

Bevaringspunkter

1. **Vitenskapen fremste forsvarer:** Vi trenger et sterkt Forskningsråd som støtter grunnforskningen og tar sitt ansvar for disiplin- og fagutviklingen i god dialog med universitetene. Å fortsette SFF-ordningen for banebrytende forskning som et tiårig program for alle forskningsfelt og holde fast ved kvalitetskriteriene som hittil er brukt også svært viktig. Det gjelder også andre programmer som er spesielt innrettet på å styrke kvaliteten og talentutviklingen i norsk forskning som FRIPRO og støtteordninger til yngre forskere.

2. **Fortsatt sterke konkurransearenaer:** Vi trenger gode konkurransearenaer som fremmer høy kvalitet og disiplinær bredde. Det vil medføre betydelige utfordringer og negative konsekvenser for Norges evne til forskningspolitisk prioriteringer og utvikling av høy kvalitet i norsk forskning, om midler flyttes fra Forskningsrådets konkurransearenaer til institusjonenes rammebevilgning. På den andre siden vil det med stor sannsynlighet svekke UH-institusjonene å flytte midler andre veien. UiB vil på det sterkeste fraråde større endringer i balansen mellom rammebevilgningene og søknadsbaserte midler som kanaliseres via Forskningsrådet.

3. **Rollefordeling mellom Forskningsrådet, forskningsinstitusjonene, næringsliv og andre statlige virkemidler:** En hovedutfordring for Norge er å utvikle virkemidler som bygger broer mellom forskning og innovasjon og aktivt bygger opp om kjeder som skaper merverdi både for vitenskap og for næringsliv og offentlig sektor. Forskningsrådet støtter i økende grad universitetene i å ha et sterkt søkelys på innovasjonsøkosystemet. Forskningsrådet på sitt beste legger til rette for et arbeid med finansieringsordninger som understøtter denne innsatsen, og sikre norsk konkurransekraft og kunnskapsutvikling gjennom forskningssamarbeid basert på god rolledeling. Forskningsrådet har en viktig rolle i å støtte innovasjon som kommer som et resultat av høy kvalitet i forskningen, og har et viktig parallelt og annet perspektiv på kunnskap i bruk enn Innovasjon Norge. Det er derfor svært viktig å fortsatt ha et markant skille mellom disse statlige institusjonene.

KDs konkrete spørsmål om Forskningsrådet

Hvordan kan Forskningsrådet best bidra til et forskningssystem som gir grunnlag for økt fart i omstillingsarbeidet i Norge, både i næringslivet og i samfunnet ellers?

Forskning og forskningsbasert utdanning er avgjørende for å sikre et opplyst samfunn med deltagende og likestilte borgere som gjennom kunnskap og kompetanse møter framtiden med innovasjoner og skaperkraft. Forskningsrådet har en sentral rolle i det norske samfunnet med å være en tydelig stemme overfor offentligheten og myndighetene om at Norge og verden står overfor store samfunns- og naturutfordringer der uavhengig og forskningsbasert kunnskap er avgjørende for å løse dem. For å sikre en demokratisk samfunnsutvikling, parallelt med en digital og grønn omstilling trenger landet et forskningsråd som flagger betydningen av høy internasjonal kvalitet i forskningen.

Vi vet at de beste og største innovasjonene springer ut av tunge grunnforskingsmiljøer. En av Forskningsrådets viktigste roller i omstillingsarbeidet er derfor å støtte universitetene i å sikre selve grunnmuren i norsk akademia, fagmiljøer av stor bredde, med sterk kvalitet, med grunnforskning og med forskningsbaserte utdanninger som leverer analytisk sterke, selvstendige og kompetente kandidater til arbeidslivet. Forskningsrådet må vederheftig stå ved de langsiktige prioriteringene, være solide og lyttende overfor forskningsmiljøene og i større grad være en stabil buffer mot politiske endringer i prioritering og justeringer av finansiering.

Norge med sine relativt store ressurser og privilegerte situasjon har en etisk forpliktelse til aktiv deltagelse i den internasjonale kunnskapsutviklingen for en bedre verden, samtidig som det er i vår felles interesse at norske kunnskapsmiljøer samarbeider internasjonalt, har internasjonal synlighet og gode nettverk.

Hvordan kan Forskningsrådet best påvirke samvirket mellom aktørene i forskningssystemet og resten av samfunnet slik at forskningen bidrar til å møte tverrsektorielle utfordringer? Er det behov for å styrke samspillet?

UiB mener at det er avgjørende at kunnskapspolitikken stimulerer til mangfold og arbeidsdeling i forsknings- og utdanningssektoren. En fortsatt klok og avklart rollefordeling mellom universitetene og instituttsektoren gir forutsigbarhet og komplementaritet. Den store utfordringen med vårt norske forskningssystem er ikke forholdet mellom UH- og instituttsektor, som fungerer godt, men den lave andelen av FoU i næringslivet og samhandlingen mellom næringslivet og de andre delene av den forskningsutførende sektoren.

Et godt samarbeid med sentrale offentlige aktører og næringsliv er en forutsetning for å lykkes. Det viktigste er å kople FoU, helt fra grunnleggende forskning til innovasjon og verdiskaping, slik som Forskningsrådets SFI- og FME-ordninger gjør på sitt beste. Støtte til disse ordningene og til infrastruktur som kan deles er eksempler på svært viktige virkemidler som treffer godt fordi finansieringen av sentrene er langsiktig og bygger opp om innovasjon basert på solid, fri forskning, inklusiv forskerutdanningen. Dette er et virkemiddel som lykkes fordi den setter forskningen i førersete, samtidig som den er i et forpliktende samarbeid og samspill med næringsaktører. Det er behov for slike virkemidler som også understøtter samarbeidet med offentlig sektor. *Hvordan virker forskningsrådsfinansiering inn på de forskningsutførende sektorenes ledelse og styring av forskningsvirksomhet (som f.eks. karriereveier, forskerutdanning, egne strategiske forskningssatsinger og infrastruktur)? Er det behov for endringer?*

Konkurransetsatte ressurser og virkemidler gir i noen grad retning til hvordan fagmiljøene disponerer tid og ressurser, men samtidig forgår mye av den faglige utviklingen som et resultat av initiativer og langsiktig arbeid i fagmiljøene.

Vi trenger et forskningssystem og -politikk som på transparent og forutsigbart vis koordinerer nasjonale prioriteringer av infrastruktur, gir gode rammevilkår for forskerne, slik at finansieringen er forutsigbar, ambisiøs og uavhengig av kortsiktige politiske svingninger. Det er særlig viktig å sikre at forskning fortsatt er et attraktivt karrierevalg i Norge og at det i større grad legges til rette for at forskere kan delta i internasjonale nettverk og allianser. Forskningsrådet har et bredt mandat, men bør utvise en sterk rolleforståelse for universitetenes autonomi og ansvar når det gjelder meritteringsordninger, doktorgradsutdanningen, og andre institusjonelle forskningsstrategiske valg.

Forskningsrådet bør anerkjenne institusjonenes selvstendige ansvar for doktorgradsutdanningene, og unnlate å initiere politikk som overstyrer dette strategiske ansvaret.

Det krever myndigheter som ikke detaljstyrer unødig, men stiller krav til langsiktig, prioritering av kvalitet, grunnforskning og ta seg råd til å ha en faglig bredde som bygges stein på stein, og med en forvaltning av fagene som er avgjørende for et kompetent samfunn. Det forutsetter vilje til risikotaking og forvaltning fra alle ledd i systemet, og «bottom-up-prosesser» med søkelys på de mest avanserte, de nye forskningsmetodene og -prinsippene, med internasjonalt og tverrfaglig samarbeid. Det kreves satsing på internasjonal mobilitet, større internasjonalt samarbeid. Spesielt viktig er det å hjelpe fram en yngre generasjon med sterke, internasjonale forskere og ha gunstige ordninger for forskere.

Ulike gjennomganger av det norske forskningssystemet (Benner og Øquist, OECD) har heller vist til at Norge i for stor grad har et for politisert system i alle ledd og nivåer av styring, forvaltning og bevilgning av norsk forskning. Det pekes på at det er for lite variasjon i finansieringskilder og at dette kan bidra til å svekke både autonomien og vitaliteten i akademien. Vi må bør heller vurdere hvordan vi skal styrke mangfoldet i forskningsfinansiering i Norge.

Hvordan kan Forskningsrådet mest effektivt bidra til å løfte forskningsområder hvor Norge har særlige fortrinn?

Norge har mange fortrinn i verdenssamfunnet. Mye av de tematiske satsingene forankret i Langtidsplanen baserer seg på antagelser av hvor vi har naturgitt fortrinn. Mye av satsingen er bra og bidrar til å bygge sterke fagmiljøer.

Vi har noen fortrinn som vi med fordel kunne ha utviklet mer. Vi er i en unik situasjon når det gjelder økonomi, stabilitet, velferd og forvaltning. De gir oss muligheter til å ta et større ansvar for både bredden av kunnskapsutvikling, og ikke minst en mulighet til å legge til for nyskapende forskning i bredden av fagfelt. Det er viktig å styrke konkurransearenaer der kvalitet er eneste kriterium. Gjennom styrking av SFF og ERC-lignende ordninger kunne vi tatt en markant posisjon i internasjonal akademien, bidratt til mer banebrytende forskning og vært mere attraktive som samarbeidspartnere i det internasjonale forskningsfellesskapet.

På hvilke områder bør vi ha nasjonale satsninger og når kan vi lene oss mer på EU? Hvordan bør konkurranseutsatt nasjonal og internasjonal finansiering utfylle hverandre?

UiB mener at Langtidsplanens tematiske satsingsområder allerede i stor grad dekker behovene for å «matche» EUs mer tematiske satsinger i Pillar to. Det bør bekymre mer at Norge ennå ikke har kommet opp på europeisk nivå når det gjelder gjennomslag i bredden av virkemidler gjennom ERC.

Vi har mye å lære fra EUs satsing på ERC. Hovedmålet med ERC-finansiering er å skape radikalt ny kunnskap, slik at Europa kan ta en ledende rolle i å skape vitenskapelige og

teknologiske paradigmeskifter. 44 prosent av ERC-tildelingene er sitert i patenter fra firmaer og institusjoner. En av ti ERC-stipendiater har opprettet et selskap eller overført resultater av sin forskning. Mye av kunnskapen som skapes av ERC-finansierte prosjekter har en "impact beyond science" og bidrar til akademisk entreprenørskap.

Hvordan bør Forskningsrådet ivareta vilkår og muligheter for forskerinitiert forskning og mer politisk initiert forskning?

UiB mener at forskningssystemet må finne en god balanse mellom politisk styrte oppdrag og forskerstyrte, frie prosjektmidler. I KDs tildelingsbrev til Forskningsrådet, slås det fast at: «Norges forskningsråd er en sentral aktør i det norske forsknings- og innovasjonssystemet og et viktig virkemiddel for å nå regjeringens visjon og overordnede mål.» Forskningsrådet skal naturligvis følge opp regjeringens politiske målsetninger. Utfordringsbildene knyttet til satsingsområdene bør uttrykkes mest mulig balansert og nøytralt, og i størst mulig grad henvise til beskrivelser i førende dokument. Forskningsrådets kan først og fremst stimulere forskningsinstitusjonene til å bidra i å utvikle det forskningsbaserte grunnlaget for myndighetenes politikktutforming.

For å sikre Forskningsrådets og forskningens legitimitet er det viktig at rådet framstår uten egne politiske føringer på felt utenfor forskningspolitikken med mål om langsiktig kvalitetsutvikling av norsk forskning der landet har en solid grunnmur av faglige disipliner. Ønsker Norge forskning av høy internasjonal kvalitet, kreves det satsing på de sterke, forskningsintensive universitetene som tiltrekker seg og beholder solide forskerne og bygger opp om de yngre forskertalentene. I stedet for å stille for mange forutsetninger der det gis konklusjoner på samfunnsmessige årsaksforhold, trenger det norske samfunnet mer enn noen gang et forskningsråd som heller etterspør kunnskap om og forskning på sammenhenger.